

Consideracions urbanístiques sobre la problemàtica industrial a Badalona

Josep Puig Sió i Andreu Ponsirenas Cunillé

INTRODUCCIÓ

Per tal de poder realitzar l'anàlisi sectorial d'un fenomen com el que hem anunciat, i en el que incideixen una gran quantitat de factors de diferent mena (sociològics, històrics, econòmics, polítics, etc...), cal que el situem dintre de l'àmbit més ampli de la parcel·la que estem considerant, això vol dir —i en aquest cas—, incloure'l dins l'urbanisme en general de la ciutat.

Així, doncs, abans d'entrar de ple en la problemàtica industrial, i a fi de millorar la seva comprensió, creiem necessari fer una breu exposició de les directrius i fets que han configurat la realitat urbana de Badalona, de les quals la localització i tipologia de la indústria apareix per un cantó com a efecte i la industrialització com a causa o motor de la majoria de les transformacions de la societat.

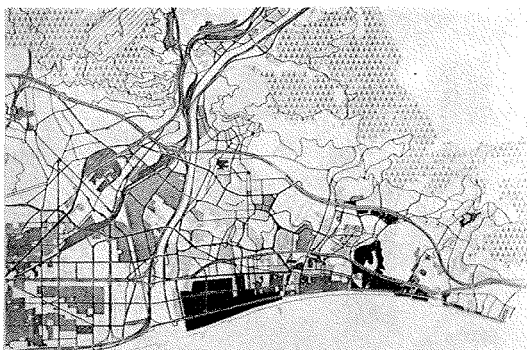
SOCIETAT I URBANISME

Una de les definicions més acceptades de la ciutat, és la que la defineix com «la projecció sobre el terreny de la societat». Això representa que els diferents canvis

o evolucions d'aquesta societat haurien de tenir —i tenen segons ens demostra la pràctica—, un reflex en la ciutat i, per tant, una implicació evident en la ciència que organitza el seu espai, el seu temps, el seu significat i la seva comunicació.

Ara bé, i al mateix temps, és innegable que la planificació o disseny urbà influeix en certa mesura en l'evolució de la societat i li organitza el medi físic on aquesta es desenvolupa.

Pla General Metropolità (1976): en negre, el sol industrial i urbà urbanitzable (escloses les zones corresponents al polígon Montigalà-Batl·lòria, pendents d'estudi).

Donada, doncs, l'existència d'una doble implicació, cal que procedim a acotar les responsabilitats de cadascú.

Per una part si considerem l'urbanisme en abstracte com a conformador d'un medi físic —i superades les teories deterministes i possibilistes (la primera manté que el medi físic determina i condiona el comportament humà i la segona que aquell estableix limitacions i possibilitats i que a continuació les persones trien en base a criteris culturals)—, cal que ens situem dins la teoria probabilista, la qual ve a dir que el medi físic possibilita sense determinar, però que certes eleccions són més probables donades unes circumstàncies físiques concretes. Dit d'una altra manera, que per l'urbanisme es poden afavorir activitats però no generar-les, o el que encara és més senzill, dificultar certes funcions però no impedir-les.

Creiem doncs que queda clar el paper de l'urbanisme en la transformació de la societat, i que no és possible assignar-li més o menys responsabilitat dins d'aquest procés.

Per un altre costat, la ideologia de la societat —o la de la classe o grup dominant que mitjançant els medis de difusió i coacció esdevé generalitzada— forma una imatge abstracta del que hauria d'ésser la ciutat o el model a llarg termini, i que a partir d'ara denominarem estratègia urbana, que influeix decisivament en el moment d'elaborar les directrius i mesures que conjuntament amb l'aparell tecnocràtic de la pròpia administració conformen el seu planejament, el qual a través de la

gestió i passant pel disseny concret es materialitza en el model a mig o curt termini, que dominarem tàctica urbana.

Després d'exposar —de forma molt simplificada—, aquestes qüestions podem passar a intentar efectuar l'anàlisi comparativa de l'evolució de la ideologia de la societat en els darrers anys, i la seva repercussió en l'urbanisme de la ciutat.

No fa gaire temps que l'estratègia urbana agafa com a mirall el model aparent dels països industrialitzats, és el que podríem anomenar visió triomfalista: el producte dominant sobre l'obra, el valor de canvi sobre el valor d'ús, la màquina damunt de les persones, etc...

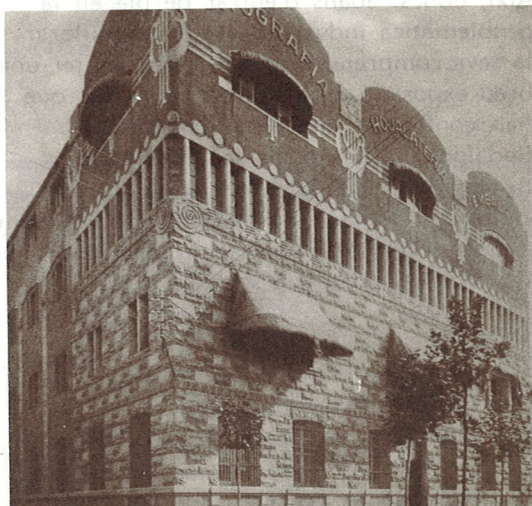
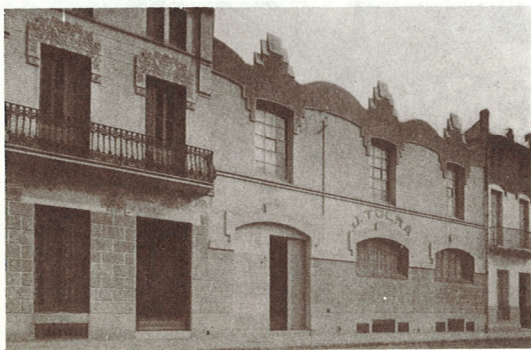
Com a eina de planejament —i elaborat per l'administració d'aleshores—, existeix el Pla Comarcal del 1953, poc concret, sistematitzat, desvinculat d'arrels històriques, i tecnocràtic.

Malgrat tot, és en la tàctica urbana on el procés es converteix en monstruós:

En primer lloc fallen estrepitosament les previsions: la forta immigració provoca una constant alteració parcial del planejament que desvirtua la poca coherència global, no tan sols del pla d'etapes sinó de la pròpia estructura espacial.

Oficines de la fàbrica G. de Andreis (La llaua).
Carrer Indústria cantonada carrer Sagunt. Dates: 1906-1909-1910-1919. Interessant aportació arquitectònica dins la corrent de la Sezzeissio vienesa.
Arquitecte: J. Amigó.

Vivenda i Tallers J. Tolrà. Carrer Enric Borràs 19-21.
Data: 1909. Arquitecte: J. Amigó.

En segon lloc l'administració renuncia al control de la gestió que resta exclusivament en mans de la iniciativa privada, i per tant es supedita l'interès general al particular.

La confluència dels dos punts esmentats dona lloc a una situació de desbordament total: el «laissez faire» de l'administració es converteix en col·laboracionisme dels interessos privats, la infraestructura de la ciutat és insuficient però no es perd el temps en planificar. És el moment de les solucions provisionals encara que després quedin com a definitives, les intervencions estatals no desmereixen les particulars (O.S.H.), etc...

Amb aquesta situació no existeix realment industrialització, sinó un feble circuit d'especulació immobiliària, creació de capitals i reinversió en la construcció que dona la imatge d'una prosperitat fictícia. Existeix una urbanització deficient sense industrialització.

Finalment, i com a culminació d'aquesta etapa, podem assegurar que el disseny no ha existit, i serveixen, per desgràcia, les poques excepcions com a confirmació de la regla.

En l'actualitat l'estratègia urbana està evolucionant en el sentit d'aconseguir ciutats on es pugui viure, on l'habitar sigui una activitat, on el desenvolupament qualitatiu sigui igual al quantitatiu, on hi hagi lloc per a la seguretat, per a les activitats lúdiques, per a les relacions socials, on es reduxi el temps constrenyit, on la realitat vagi davant de les necessitats, etc... S'intenta reconvertir la ciutat a

l'escala humana de l'home urbà.

L'element de planejament actual, el Pla General Metropolità del 1976, necessari com a fre d'una situació crítica i amb nombrosos defectes de concepte i de detall —moltes connotacions de llavors, desconeixements de problemàtiques locals, desvinculat de situacions reals, sistematitzat, centralitzat, etc...—, pot ésser així i tot vàlid, convenientment retocat i desenvolupat, amb una adequada tàctica urbana.

Així doncs, del funcionament del binomi gestió-disseny depenen els resultats a curt termini, al mateix temps que l'aproximació o allunyament del model urbà que la societat precisa.

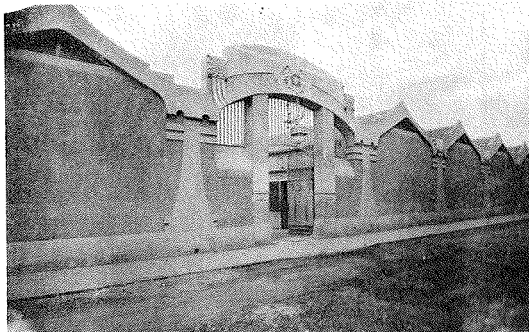
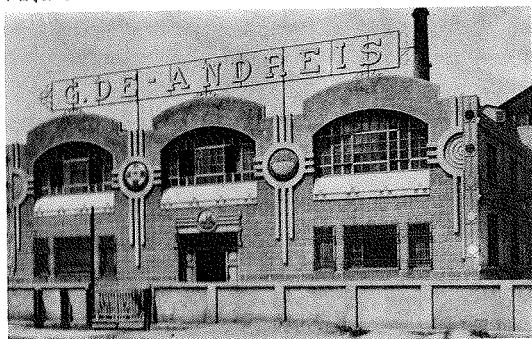
Evidentment aquest paper pertany de manera majoritària a l'administració, malgrat tot —i fent una mica d'urbanisme-ficció—, cal dir que creiem imprescindible la introducció de dues premisses bàsiques:

1.ª Evitar de caure en una sistematització que tanqui possibilitats i adoptar al mateix temps una autocrítica permanent. Només partint d'un planteig semblant és possible d'aconseguir solucions imaginatives que basades en unes realitats, no hagin d'ésser per força «conformistes».

2.ª Trobar el punt d'equilibri tant per a la gestió com per al disseny. En la gestió, i fonamentalment, entre l'estament públic i el privat, de forma que l'obligat control per part del primer al segon no es converteixi ni en un «deixar fer» ni en un «no deixar fer». En el disseny com a ponderació dels criteris funcionals, formals i estructurals.

Fàbrica J. Giró Blanch (Avui Casacuberta).
Carrers E. Borràs, Colón, A. Romeu, Dos de Maig.
Dates: 1907-1920. Entrada destruïda per un incendi l'any 1962. Arquitecte: J. Amigó.

Façana del carrer Eduard Maristany.

TIPUS D'EMPLAÇAMENTS DE LES INDÚSTRIES BADALONINES EN EL SÒL URBÀ

PRIMER TIPUS: **Indústria combinada amb la vivenda**

Recull la indústria d'ofici i la indústria a domicili en els seus orígens. Entenem per indústria d'ofici la que neix en el règim familiar, té una petita producció, fa servir eines rudimentàries i es mou solament en l'àmbit local. Entenem per indústria a domicili la que funciona amb un capitalista o intermediari que dóna feina, al mateix temps que proporciona la matèria primera per a l'elaboració industrial, i es caracteritza per una mà d'obra barata.

Per a situar-se, aquest tipus industrial està qualificat en el Pla Comarcal del 1953 com a zona de tolerància vivenda-indústria. Hem de dir que aquesta tolerància era molt ampla i per tant representa una veritable barreja de tallerets o mitjanes indústries que a la llarga creen problemes clars de coexistència —els fums, els sorolls, les vibracions—, i que degraden l'àmbit de les zones que també són per a viure-hi.

Una altra característica negativa important és que aquestes indústries ocupen els patis interiors de les illes de cases. Aquest fet té dos aspectes: l'un és que es presenta sovint el contacte vivenda-nau industrial no solament en règim de mitjanja sinó també en règim de contacte frontal limitant el badiu o bé envoltant-lo de construccions industrials; l'altre és que, encara que l'actual Pla Metropolità ha assenyalat aquestes indústries fora d'ordenació al

qualificar el sòl de la zona de substitució de l'edificació antiga (12), el deixar lliure el pati de l'illa de cases és teòric i representa un procés reparcellatori complex per a donar un badiu proporcionat a cada vivenda en el cas, repetim teòric, de l'alliberament del sòl.

Per altra part i dins l'aspecte de viabilitat o xarxa de comunicacions cal dir que l'àmbit de l'antic eixample del casc antic no permet generalment unes comunicacions proporcionades amb el tràfic rodat i l'estacionament que provoquen els usos industrial i de veïnatge simultàniament.

Però no tot són aspectes negatius en aquesta tipologia mixta ja que ha fet un paper d'íntima relació casolana, lloc de treball-vivenda, que per la circumstància històrica donada era molt vàlida, i va quedar conformada una manera de vida escaient a la idiosincràsia catalana. També la no diferenciació de funcions —lluny del plantejament racionalista de la carta d'Atenes—, ha estat un dels factors que ha donat riquesa a la vida diària dels badalonins fins a les últimes dates.

SEGON TIPUS: **Indústries agrupades**

Amb situació actual legal:

Representen les zones declarades d'ús industrial però sense Pla Parcial que fixi normes per al seu emplaçament (zones industrials litorals, al costat del tren i del mar). Aquestes estan ara en una situació legal de fet ja que el Pla General Metropolità les ha recollides dins de la zona urbana industrial (22 a), i els ha

Corderia Ribó. Carretera de Mataró.
Arquitecte: J. Amigó.

Fàbrica de l'Anís del Mono de Vicens Bosch.
Carrer Eduard Maristany. Data 1916

tixat normes limitatives encara que deficitàries en la seva concepció.

Aquestes zones es troben ocupades almenys en un cinquanta per cent; això vol dir que s'han desenvolupat amb un liberalisme només condicionat pels criteris de la tecnocràcia municipal que normalment tenien interessos en les operacions de compra-venda i immobiliàries.

Aquesta és una indústria que, encara que agrupada per sectors a una escala relativa, té un caràcter d'indústria en convivència amb la vivenda. Per això té uns greus problemes de contacte que evidentment no s'han resolt ni des del punt de vista teòric del Pla Metropolità ni respecte a la realitat física.

És evident que hi ha una forta voluntat del Pla Metropolità per a dotar de comunicacions metropolitanes aquests sectors, tenint en compte l'obsolescència del mitjà clàssic de transport que havia provocat el seu establiment al llarg de la via fèrria i que avui, per raons que escapen a aquesta anàlisi, no es fa servir pràcticament.

Una altra omisió molt forta en aquestes zones és la manca de tot tipus d'equipaments que humanitzin el lloc de treball al mateix temps que donin vida i sentit als espais urbans ja que aquestes zones es converteixen en «mortes» fora de l'horari laboral quan tenen posicions de privilegi dintre del casc urbà.

En general, doncs, hi ha una relació entre aquestes zones i la vivenda veïna que no ha estat mai tinguda en compte. L'aspecte degradat —perquè quan s'edifica un immoble industrial no es té present que s'està fent «ciutat», i tant poc imaginatiu —com hauria d'ésser per la proximitat que està amb la vivenda— fa que tinguin un «ambient industrial» propi del temps de la revolució industrial.

La demostració que aquesta contigüitat no s'ha resolt, ni pel Pla Metropolità ni per l'administració municipal, la tenim en els exemples d'assoliment, dintre de la seva pròpia unitat natural, de problemàtiques de la vivenda veïna que haurien de ser

resoltes a la unitat de vivenda. També l'alt preu del sòl industrial —relació preu del sòl-preu de l'edificació igual a la unitat—, és un indicador en aquest sentit.

Però, ¿quins són els aspectes positius d'aquest tipus d'emplaçament amb indústries agrupades? La resposta és que hi ha possibilitats reals d'actuació perquè el fet de l'agrupació permet una política zonal de millora de baixa repercussió per indústria. També cal dir que permet una especialització industrial diguem-ne «urbana» amb una separació raonable entre el lloc de treball i la vivenda del treballador.

Amb situació de «fora d'ordenació»:

Molt variat és l'origen d'aquest tipus. Tenim les indústries fora d'ordenació i qualificades pel Pla Metropolità com de 17-6 o 17-7, és a dir, amb qualificació de verd o equipament i que se'ls reconeix un valor de sòl que pot arribar a permetre la transformació de l'ús. Això entra dins del camp teòric i el que fa és congelar l'edificació de nova planta. Diem que entra dins el camp teòric perquè, davant la impossibilitat de fer una reparcellació del sòl urbà a efectes de la repercussió veïnal, els procediments restants únics, són l'expropiació o la contribució de millores. Davant d'això i transitòriament, l'administració permet l'adequació de les indústries afectades —així doncs, es mantenen aquestes agrupacions?—. La contesta és que sí almenys a mig o llarg termini.

Un altre cas singular és el de les agrupacions desenvolupades en un sòl ara verd (6b). Aquí la tolerància de l'administració va permetre, sense aprovació d'una programació sistematitzada, que hi haguessin indústries magatzems o similars, fet que podria tenir una raonada explicació, però el que no la té és el fet que tolerés la urbanització de vials basada en plans no aprovats definitivament per la Comissió Provincial d'Urbanisme. Tal com deiem abans, aquestes urbanitzacions no han estat recollides pel Pla Metropolità que les deixa en una situació molt compromesa pendent d'una llunyana expropiació.

TERCER TIPUS: **Indústria amb unitats definides**

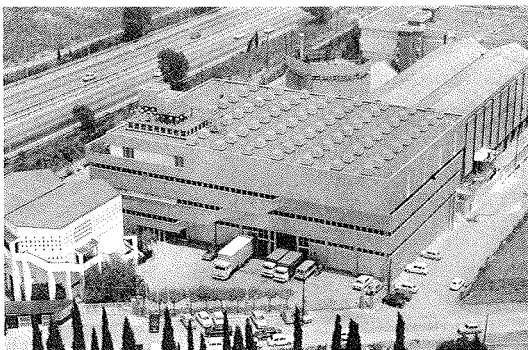
Són les indústries que comprenen unitats de sòl de la ciutat tal com il·les de cases o gran part d'elles, situades en llocs centrals. Són d'una mida a nivell de mitjana indústria i a vegades en funcionament. Representen el sòl més desitjable, per equipaments i verds des del punt de mira social, o de vivenda, des del punt de mira del promotor.

Els motius que porten al Pla Metropolità a qualificar aquestes unitats així —zones 14 remodelació privada o pública, zones 6 verd, zones 7 equipament— són els sortits de la coexistència amb la vivenda veïna, els fums, els sorolls, o el que pot ésser més fort: la composant veïnal demanant dotacions i verd.

Es dona, emperò, una situació il·lògica respecte a algunes d'aquestes indústries. La qualificació de verd o de zona de remodelació que els atribueix el Pla Metropolità suposa l'enderrocament de l'edificació existent en el moment de fer-se efectiva aquesta qualificació. Això pot ésser un absurd des del punt de vista que certes edificacions es mantenen en bon estat i gaudeixen d'una personalitat pròpia. Enderrocar-les pot representar un greu error econòmic i arquitectònic en certs casos. Els casos urbans no s'han de refer a cada Pla que entri en vigor.

Per altra part, igual que per a les agrupacions fora d'ordenació, el règim transitori del Pla permet el manteniment de les edificacions en determinades situacions.

Fàbrica Piher, S.A. Realitzada en 4 etapes.
Arquitectes: Martorell-Bohigas-Mackay.

Hi ha un altre tipus d'indústria amb unitat definida que respon a la servitud metropolitana. Representa fonamentalment els serveis i suministres energètics, degut al seu caire d'interès general no han estat recollides encara pel Pla Metropolità.

TIPOLOGIA DELS LOCALS I AMBIENTS INDUSTRIALS EN EL SÒL URBÀ

LOCALS INDUSTRIALS TIPUS:

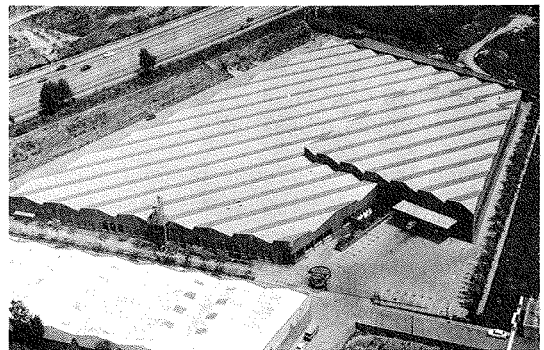
Podem fixar en aquest tema dues èpoques. Primerament aquella en la qual proliferen les ja esmentades indústries d'ofici i a domicili conjuntament amb la mitjana indústria local. Les primeres no són significades arquitectònicament sobretot per formar part de la indústria dels explotats i que no permet despeses per a fer instal·lacions adequades. Es treballa improvisadament i en locals barrejats amb la vivenda.

Ja no passa el mateix amb l'edifici, «la fàbrica», de l'industrial mitjà que es realitza a través de l'orgull del treball i d'ésser patró. Això comporta una arquitectura cuidada dintre dels mitjans modernistes que realment són econòmics i possibilistes. Aquesta és una arquitectura industrial, diem-ne brillant, badalonina.

Molt diferent és l'època posterior, és a dir l'actual, amb nous condicionants configuradors:

A. — Preu molt alt del sòl. Per aconseguir una inversió raonable els industrials han d'estalviar, baixar en la construcció de l'edifici. Fins i tot s'arriba a fer pressió a

Fàbrica Giró, S.A. .
Interessant disposició de les encaballades a nord.
Arquitectes: Martorell-Bohigas-Mackay.

l'administració perquè autoritzi grans alçades que permetin rebaixar la repercussió del sòl. Aquest fet porta a absurds com el de l'edifici de pisos per a la indústria.

B. — L'emplaçament tipus que condiona i imposa una inèrcia constructiva basada en l'entorn.

C. — El fet que l'edifici sigui fet a mida o no, per fer de «container» indiscriminat d'una activitat, és un condicionant molt fort. Normalment aquest tipus exprés es dona a la gran indústria i també a la mitjana que precisa de molta maquinària, gran capital i fabrica un producte que és independent dels canvis del mercat ja que invalidaria l'edifici a curt termini.

D. — La falta d'imaginació al considerar l'edificació industrial com a un element no formador de ciutat i paisatge urbà.

E. — La normativa primerament i els greus errors del Pla Metropolità en l'aspecte funcional, en mantenir els conceptes de «illa de cases tancada» i «profunditat edificable» adequats per a la vivenda segons alineació de vial però constrenyidor per a la indústria.

F. — Falta de control, o millor complicitat de l'administració municipal, en l'ordenació parcel·laria i sistema viari a efectes d'una racionalització mínima de les implantacions.

G. — Naixement del «promotor» d'edificis industrials tipus per a la venda o lloguer que condiona les tipologies que ofereix als seus plantejaments comercials, per descomptat oblidant-se dels plantejaments

estètics.

H. — Sobretot la diferenciació magatzem o fàbrica assenyala el tipus: el magatzem —que a Badalona no agafa mai la forma de magatzem vertical—, té com a condicionant fonamental l'estructura econòmica i tradicional del cavall. La fàbrica la té més variada segons l'activitat que desenvolupa però ja fa servir el planteig vertical de la planta pis.

AMBIENTS INDUSTRIALS TIPUS:

Queden definits per la pol·lució, la urbanització realitzada sols en part, la falta de dotacions, la no ordenació de l'estacionament, el baix nivell estètic de les edificacions i, en resum, amb tot allò que pot produir una manca de previsió urbanística.

TIPUS D'EMPLAÇAMENT FUTUR DE LES INDÚSTRIES BADALONINES I TIPOLOGIES ADOPTADES EN EL SÒL URBANITZABLE PROGRAMAT

Sòl urbanitzable amb Pla Parcial aprovat segons directrius del Pla Metropolità i sense executar la urbanització:

Dos són els polígons amb aquesta situació: Guixeres i Pomar de Dalt. La justificació urbanística d'haver donat aquesta qualificació de zona industrial per a desenvolupar el seu sòl respon fonamentalment al poc sòl útil que resta en el terme de Badalona i al gran dèficit de llocs de treball que pot oferir als seus habitants. És directriu obligada el fer-ho amb el que podríem anomenar indústria

“Pomar de Dalt” industrial. Data: 1978. Arquitectes: Padrós-Ponsirenas-Puig.

jardí per donar-hi un nom descriptiu, amb una ocupació final del sòl del sector del vint-i-vuit per cent per a les indústries. Justifica també l'ús del sòl les seves comunicacions vials metropolitanes properes.

«Les Guixeres» presenta unes fortes preexistències físiques condicionants de tipus topogràfic. Aquest fet ha representat un estímul per a la introducció del disseny urbà per primera vegada a Badalona. S'ha procurat mantenir el mimetisme del paratge amb una repoblació forestal i amb unes normes estètiques concretes que formalitzin horitzontalment les agrupacions industrials. Es segueix així la línia europea de la contigüitat amb la vivenda però amb la introducció del disseny urbanístic per a fer ciutat. També s'ha fet plurifuncional l'ús de les dotacions i del verd.

«Pomar de Dalt» té com a condicionants primers els de tipus funcional. El futur traçat del segon cinturó de Ronda de Barcelona crea una franja entre ell i les vivendes de Pomar que s'ha aprofitat per a fer aquest ús industrial. Hi ha una justificació per exclusió: és il·lògic posar vivenda veïna a aquesta futura autopista. També una remodelació del Pla Parcial Montigalà-Batlòria pot adoptar aquesta premissa. Els condicionants físics són les cinc rieres que l'atravessen i que es tracten paisatgísticament marcant la pauta per a la seva prolongació envers el Sud de la ciutat. S'ha respectat el contacte amb la vivenda veïna fent plurifuncional l'ús de les dotacions i verd.

La tipologia adoptada en els dos Plans

segueix les directrius de l'abaratiment que dóna el règim de mitjaneria que recull la línia d'una edificació industrial flexible i preparada per les ampliacions i adaptacions lineals dels processos de producció i amagatzament. Aquesta tipologia pot recollir majoritàriament la indústria petita i mitjana que s'ha de traslladar del casc urbà.

Sòl urbanitzable amb Pla Parcial sense aprovar:

Recull en els seus sectors normalment indústries a precari. Aquests sectors restants són de petita entitat i l'únic que representen és la millora de les situacions de fet.

BIBLIOGRAFIA

- Les colònies industrials - Un estudi entorn del cas de L'Ametlla de Merola - Les Eines - Estudis Laia de Ignasi Terrades.
- Proyectos y Construcciones «Edificaciones industriales» de W. Henn - Ed. G. Gili.
- Diseño de la ciudad - Vol. 5e. - Leonardo Benevolo - Ed. G. Gili.
- Espacio, Tiempo y Arquitectura de Sigfrid Giedion - Ed. Hoepli.
- La arquitectura de la gran ciudad, de Ludwig Hilberseimer - Ed. G. Gili.
- Teoría y diseño en la era de la máquina - R. Banham.
- Revista Lotus n.º 16.

P.P. «Les Guixeres». Arquitectes: Padrós-Ponsirenas-Puig. Un intent d'integració al paisatge.

